

Формування соціальних компетенцій старших підлітків методом кейсів

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ МЕТОДОМ КЕЙСІВ.....	5
1.1. Формування соціальних компетенцій у старшому підлітковому віці як педагогічна проблема.....	5
1.2. Метод кейсів як інструмент формування соціальних компетенцій старших підлітків.....	12
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ МЕТОДОМ КЕЙСІВ.....	18
2.1. Розробка і застосування кейсів, орієнтованих на формування соціальних компетенцій	18
2.2. Дослідно-експериментальна робота з формування соціальних компетенцій старших підлітків методом кейсів.....	23
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31
ДОДАТКИ.....	34

ВСТУП

В умовах розбудови української державності надзвичайно актуальною є проблема формування соціальної компетентності старших підлітків, що зумовлено пошуком оптимальних шляхів підготовки їх до самостійного життя. На сьогодні в Україні спостерігаються негативні тенденції в усіх сферах життєдіяльності людини: високий рівень безробіття, деградація моральних цінностей, соціальна дезадаптація, низька правова захищеність дітей, підлітків та їх сімей, що призводить до низького рівня соціальної компетентності молоді. Формування соціальної компетентності особистості є одним із ключових завдань сучасної школи, що визначено державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти та основними орієнтирами виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Різні аспекти проблеми формування соціальної компетентності особистості висвітлюються у працях В.Слота (модель соціальної компетенції); О.Михайлова, В.Радула (структура та зміст соціальної зрілості); І.Беха, С.Демченко, М.Елькіна, С.Козак, А.Онковича (професійна та комунікативна компетентність); І.Єрмакова, Л.Сохань, І.Ящука (поняття життєва компетентність); В.Масленнікова (структура соціальної компетентності). Однак, недостатньо розробленими залишаються питання обґрунтування умов формування соціальної компетентності учнів в умовах навчального закладу.

Розроблена англійськими науковцями М. Шевером, Ф. Едейем та К. Єйтс case study (кейс-метод, метод аналізу ситуацій) стала однією з інтерактивних методик, що набула популярності у Великобританії, США, Німеччині, Данії та інших країнах. Проблемі використання кейсів в освітньому процесі присвячені дослідження Е. Зеєра, П. Шеремета, Л. Каніщенко, О. Сидоренка, Ю. Сурміна, В. Лободи.

Соціальна значущість проблеми та її актуальність визначили тему дослідження: **«Формування соціальних компетенцій старших підлітків методом кейсів».**

Мета дослідження - визначити педагогічні умови формування соціальних компетенцій старших підлітків методом кейсів.

Відповідно до мети дослідження визначено такі завдання:

1. З'ясувати сутність поняття «соціальна компетенція».
2. Охарактеризувати сутність методу кейсів як інструмента формування соціальних компетенцій старших підлітків.
3. Визначити педагогічні умови формування соціальних компетенцій старших підлітків методом кейсів.
4. Провести дослідно-експериментальну роботу щодо результативності перевірки педагогічних умов формування соціальних компетенцій старших підлітків методом кейсів.

Об'єкт дослідження - формування соціальних компетенцій старших підлітків.

Предмет дослідження - формування соціальних компетенцій старших підлітків методом кейсів.

Гіпотеза дослідження: результативність формування соціальних компетенцій старших підлітків підвищиться, якщо буде забезпечений комплекс педагогічних умов:

- окреслено соціальні компетенції, які є оптимальними для формування в старшому підлітковому віці;
- визначено дидактичні вимоги до застосування методу кейсів в освітньому процесі школи з метою формування соціальних компетенцій;
- сформульовані вимоги до змісту, структури кейсів, орієнтованих на формування соціальних компетенцій учнів.

Для вирішення поставлених завдань дослідження використовуються наступні **методи**: теоретичні методи, які включають: теоретичний аналіз психологічної, педагогічної, наукової, дослідницької, аналітичної літератури

з проблеми дослідження; аналіз і узагальнення педагогічного досвіду; аналіз документів з впровадження інклюзивної освіти та освіти в цілому; емпіричні методи, які включають: спостереження за діяльністю учнів на заняттях, педагогічний експеримент, комплексний аналіз його результатів; методи математичної статистики для обробки отриманих даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася в освітньому процесі комунального закладу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 8 Вінницької міської ради». Загалом у дослідженні взяли участь 44 учня

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на науково-практичній конференції студентів і молодих учених «Освіта в міждисциплінарному вимірі» (грудень, 2018); упроваджено в освітній процес комунального закладу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 8 Вінницької міської ради»..

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний текст роботи викладено на 30 сторінках. Ілюстративний матеріал подано у 2 рисунках. Бібліографія містить 28 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ МЕТОДОМ КЕЙСІВ

1.1.Формування соціальних компетенцій у старшому підлітковому віці як педагогічна проблема

Теоретичний і практичний інтерес дослідження сутності понять «соціальна компетенція» і «соціальна компетентність» зумовлений потребою відповісти на питання щодо умов формування у школі готовності особистості до активного соціального життя. У зв'язку з цим доцільно співвіднести поняття «компетенція» і «компетентність», визначити, які з соціальних компетенцій сучасної людини можуть бути сформовані у старшого підлітка в школі в урочній та у позаурочній діяльності за допомогою методу кейсів.

У нашому дослідженні важливим поняттям є «соціальна компетентність», аналіз сутності якого неможливий без визначення таких понять, як «компетентність» і «компетенція». Як свідчить аналіз наукової педагогічної літератури і офіційних документів, в останнє десятиліття оцінка результатів освіти через поняття «підготовленість», «освіченість», «загальна культура», «вихованість» змінюється на оцінку з використанням понять «компетенція» і «компетентність». Це, у свою чергу, пов'язано зі становленням компетентнісного підходу в освіті, що виник як реакція на проблему відповідності сучасної системи освіти вимогам сьогодення.

По суті, йдеться про нову одиницю виміру освіченості людини. У той же час відносна новизна цих понять зумовила відсутність єдності в їх трактуванні і встановленні співвідношення між ними. У педагогічній літературі співіснують декілька підходів до визначення поняття «компетенція». У той же час автори «Керівництва за компетенціями» С. Уіддет і С. Холліфорд стверджують, що більшість визначень терміну «компетенція» існує тому, що вони є лише варіаціями одного і того ж. Ці варіації залежать від джерел походження, що породжують суперечності у визначенні компетенцій: опис робочих завдань або очікуваних результатів

роботи, опис зразків поведінки. Але будь-яка з варіацій стосується основного змісту: «компетенція - це основна характеристика особистості, яка сприяє здатності домогтися високих результатів у роботі» [25, с. 138]. Конкретизація пов'язана з вказівкою на те, які саме якості включає основна характеристика. Автори дають також уявлення про вимірюваність компетенції за допомогою індикаторів поведінки. Індикатори поведінки – це чіткі моделі поведінки, які спостерігаються в діях людини в різних ситуаціях, Ці індикатори об'єднуються в один або декілька блоків - залежно від змістового обсягу компетенції.

Х. Шепер визначає «компетенції» як «комбінації наявних (або потенційно можливих) когнітивних, мотиваційних, моральних і соціальних умінь особистості, що лежать в основі успішного оволодіння предметом за допомогою відповідного розуміння і вирішення (виконання, досягнення) низки вимог, завдань, проблем і цілей» [27, с. 245].

У працях В. Краєвського, І. Зимньої, Дж. Равена, Г. Селевко, Е.Зесра, І. Я. Лернера, І. Беха, М. Сметанського пропонується розглядати значення терміну в трьох закладених в нього складових: когнітивної (наявність знань), операційно-технологічної (володіння методами, технологіями, способами педагогічної взаємодії) і особистісної (моральні і соціальні установки, якості особистості людини). Отже, вибудовується структура, яка пов'язує між собою знання, технології і морально-ціннісні установки в єдине ціле. Кожна зі складових може формуватися і розвиватися як окремо одна від одної, так і у взаємодії. Так, наприклад, когнітивна - через читання літератури, лекції, уроки; операційно-технологічна - семінари, тренінги, ігри, проекти, кейси; особистісна - атмосферу групи, приклади дій, бесіду, ініціювання мотивації до взаємодії і допомоги.

Визначення, яке об'єднує багато підходів, подане в дослідженнях Л.Спенсер і С. Спенсер: «Компетенція - базова якість індивідуума, що має причинне відношення до ефективного та / або найкращого на основі певних критеріїв виконання роботи. Базове поняття означає, що компетенція є

сталою частиною людської особистості і може визначати поведінку людини у великій кількості ситуацій і робочих завдань» [23, с. 9]. У цитованій книзі представлений «Словник компетенцій», в якому автори виділили ключові компетенції, які прогнозують краще виконання будь-якої роботи. Кожна група компетенцій широко інтерпретується; перераховуються критерії поведінки; наводяться шкали вимірювань із зазначенням балів для їхньої оцінки. Отже, визначення компетенції має враховувати її інтегральний характер, подвійність природи людини у психічному і фізичному розвитку. Отримуючи у процесі навчання певні знання, вміння і навички, людина стає компетентною в певній сфері діяльності.

Одночасно суб'єкт має бути психологічно готовим до актуалізації набутих знань, умінь, досвіду в новій ситуації. На основі аналізу різних визначень поняття «компетенція» вдалося зробити кілька важливих для проведення дослідження висновків, серед яких: компетенції - це можливості вирішення проблем і виконання певних вимог в природних або квазіприродних умовах, а не просто знання про способи вирішення; компетенції включають когнітивні і некогнітивні аспекти; компетенції не обумовлені генетично, а можуть (і повинні) бути засвоєні. У цьому дослідженні ми використовуємо визначення компетенції як здатності і готовності особистості до самостійної й успішної діяльності в нестандартних ситуаціях, заснованих на знаннях, вміннях і навичках, досвіді, цінностях.

Компетентність людини ми розглядаємо як інтегральну якість особистості з певним набором компетенцій, необхідних для того, щоб успішно діяти, самостійно досягати поставлених цілей. Компетентність – результат сформованих компетенцій, «я-концепції», соціалізації, яка була успішно пройдена в певних культурно-історичних обставинах. Компетенція – здатність людини до самостійного вибору певної моделі поведінки для досягнення ефективного результату, заснованого на адекватному ставленні до ситуації і доцільності дій.

Важливим завданням нашого дослідження є визначити зміст терміну «соціальна компетентність», структуру компетентності, змістовні елементи і механізми розвитку.

Поняття «соціальна компетентність» не має в науці чіткого визначення і знаходиться в процесі уточнення. Так, німецький дослідник Ф. Петерманн [13, с. 63] висуває низку положень, які підкреслюють складність дослідження цього феномена: на сьогодні відсутні вікові моделі соціальної компетентності; при визначенні соціальної компетентності не враховуються такі чинники, як привабливість людини, доглянутість, одяг, фізичні вміння; дуже складно діагностувати соціальну компетентність; відсутні розробки, що обґрунтовують вплив соціальної взаємодії на розвиток соціальної компетентності.

При розгляді соціальної компетентності, зазначає І. Зимня [15], акцент ставиться на таких позиціях: соціальна компетентність передбачає взаємодію людини в соціумі; зміст соціальної компетентності включає знання «що» і «як», тобто засобів і способів взаємодії; соціальна компетентність має компонентний склад; соціальна компетентність має вікову динаміку і вікову специфіку.

Дослідження С. Учурової [26] ґрунтується на спробі німецьких дослідників Х. Шулера, Д. Бартелма розділити змістовні елементи соціальної компетентності на дві групи. До першої групи вони запропонували віднести елементи, пов'язані з конкретною поведінкою, які проявляються в діях людини: здатність працювати у великій і малій групах; комунікативні вміння, здатність до продуктивного вирішення конфліктів. До другої групи відносять елементи, за якими не можна безпосередньо спостерігати, проте їх існування можна визначити через поведінку людини: рольова гнучкість, відповідальність.

Якщо компетентність визначається набором компетенцій, то соціальна компетентність формується через засвоєння соціальних компетенцій. Тому за аналогією з терміном «компетенція» ми визначаємо «соціальну

компетенцію» як здатність людини до самостійного вибору певної моделі поведінки для досягнення найбільш ефективного процесу взаємодії в суспільстві, заснованого на адекватному ставленні до ситуації і доцільності дій. Досвід накопичення моделей поведінки в різних ситуаціях передбачає збільшення соціальних компетенцій.

У такому розумінні соціальна компетентність виступає як інтегральна якість особистості з комплексом певних поведінкових моделей, похідних від ціннісно-мотиваційної сфери особистості, що виявляє ставлення людини до себе і до людей, що її оточують, а також готовність розвивати і формувати нові поведінкові навички в соціальних відносинах, вирішувати побутові, професійні та громадські завдання.

У нашому дослідженні під соціальними компетенціями розуміються еталонні норми - універсальні особистісні якості, знання, вміння, поведінкові моделі, необхідні для успішної соціалізації особистості, під соціальною компетентністю - рівень їх прояву у конкретного учня. Головними є такі ключові ознаки: визнання визначальної ціннісно-мотиваційної сфери особистості; готовність вирішувати складні завдання, тобто стан внутрішньої психологічної мобілізації; стійкість прояву цієї якості, незважаючи на можливість невдачі. Звідси під компетентною поведінкою необхідно розуміти внутрішню ціннісно-мотиваційну установку людини і сукупність її дій. Вплив на ці складові змінює або формує компетентність.

Людина, яка володіє соціальною компетентністю (набором соціально значущих компетенцій), зможе швидко й легко соціалізуватися в будь-якому суспільстві, що є найбільш важливим і актуальним в сучасному постіндустріальному суспільстві, де зміни і реструктуризація відбуваються частіше, ніж людина встигне до них звикнути і навчитися діяти. У цьому контексті ми вважаємо найбільш важливим розгляд процесу формування у старших підлітків соціальних компетенцій як елементів соціальної компетентності.

Соціальні компетенції формуються у людей протягом усього життя в процесі її соціалізації. Набуття соціальних компетенцій є процесом перманентним.

Будь-яка вікова періодизація базується на сформованому історичному розумінні природи дитинства і враховує соціально-історичні умови розвитку дитини. Наше дослідження також враховує те, що кожному періоду дорослішання людини властивий певний тип провідної діяльності, яка залежить від соціальних та історичних умов. Для підліткового віку саме спілкування виступає найважливішим інформаційним каналом, через який формується погляд на навколишній соціум і світ у цілому. Так, Л. Виготський [7] і Д. Ельконін [28] довели, що соціально-пізнавальна діяльність особливо характерна для підлітків з 10 до 15 років, коли провідною діяльністю є «інтимно-особистісне спілкування».

Підлітковий вік, згідно з більшістю вітчизняних і зарубіжних досліджень, охоплює період від 10 - 11 років до 14 - 15 років і є одним з найбільш складних і відповідальних в житті дитини. У нашій роботі ми більш чітко визначили досліджуваний нами етап розвитку людини і за основу вибрали період 12 - 14 років (6 - 8 класи загальноосвітньої середньої школи). Саме у цьому віці відбувається найшвидше становлення соціальних компетенцій.

Щодо підліткового віку, деякі характеристики є загальноприйнятими і входять у структуру будь-якої періодизації. Немає досліджень, які б не виділяли і не характеризували підлітковий період окремо від дитинства чи юності. Ми дотримуємося цього розподілу і виділяємо основні відмінні риси підліткового віку: прояв більшої самостійності у виборі проведення дозвілля і вільного часу в порівнянні з молодшим шкільним віком (найчастіше вибір здійснюється під впливом друзів); виникнення дружніх компаній, прояв активності у виборі референтної групи або у визначенні приналежності до будь-якої групи, що в підлітковому віці стає особливо важливим; поява критичної оцінки оточення, максималізм в особистих і ділових стосунках;

усвідомлення важливості і необхідності навчання і розвитку своїх здібностей. Підліток починає ставити перед собою завдання саморозвитку, залишаючись одночасно суб'єктом і об'єктом власного розвитку. Розвиваються самосвідомість і рефлексія, і, як відзначав Л. Виготський, «з формуванням самосвідомості в драму розвитку вступає нова дійова особа, новий якісно своєрідний фактор - особистість самого підлітка» [7].

У руслі теми нашого дослідження, з огляду на багатогранний характер соціальної компетентності, ми виділяємо низку соціальних компетенцій, які є важливими для сучасного підліткового віку:

- здатність знаходити конструктивні моделі поведінки при зміні умов вирішення проблеми;
- здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, що відображає культурне, економічне, політичне життя суспільства, його різних соціальних груп;
- здатність застосовувати отримані теоретичні знання на практиці в процесі вирішення різних соціальних завдань;
- здатність працювати у великих і малих групах, визначати й виконувати власну роль в роботі групи, співпрацювати з однолітками і людьми старшого віку для досягнення поставленої мети;
- здатність продуктивно вирішувати конфліктні ситуації, ґрунтуючись на розумінні ментальних, етнічних, культурних особливостей різних соціальних груп;
- здатність вести ділову електронну переписку з різними адресатами з метою отримання інформації, необхідної для вирішення завдання.

При виокремленні соціальних компетенцій, формування яких найбільш органічно відбувається в підлітковому віці, ми брали до уваги відповідність між соціальною компетенцією й методами, які забезпечують її формування. Для представленого вище переліку важливим є застосування методу кейсів.

1.2. Метод кейсів як інструмент формування соціальних компетенцій старших підлітків

На сучасному етапі вирішення проблем покращення якості освіти пов'язується з активним пошуком синергетичних методів, що демонструють, як можна використовувати в сукупності раніше накопичені знання для вирішення поставлених завдань. Педагогічна наука готова запропонувати відповідь на цей запит у вигляді методу кейсу - методу, який включає в себе всі відомі педагогічній науці методи і застосовує їх найбільш ефективно до певної реальної педагогічної ситуації. Досліджуючи процес формування соціальних компетенцій у підлітків, ми включаємо метод кейсів в більш широкий соціальний і культурний контекст, відзначаємо, що цей інтегральний метод в сукупності з традиційними методами навчання, здатний призвести до потрібних результатів освіти.

Слово case перекладається з англійської мови як «випадок, ситуація, обставина, справа, історія, факт», а study - «вивчення, дослідження». Case study – це метод дослідження, спрямований на вивчення конкретної ситуації, окремого випадку, наявного в реальній дійсності. Англomовний термін case study (найчастіше українською перекладається як кейс-метод) є методом розбору реальних ситуацій. Він є базою технології «ситуативного навчання» [18].

Історія розвитку кейс-методу і його інтеграція в структуру освіти складається з трьох етапів. На першому етапі зародження методу з'являється усвідомлення того, що практично-орієнтоване навчання більш ефективне в порівнянні з читанням лекцій і вивченням життя через почутий і завчений матеріал, проте відсутні спроби його застосувати на практиці. Так, Христофор Колумб Ленгделл (Christopher Columbus Langdell), який був деканом у Гарвардському університеті з 1870 року, вважається основоположником цього методу в практиці освіти. У своїй роботі на юридичному факультеті він починав навчання студентів читанням лекцій, на яких докладно розповідав про те, як найкраще застосувати закон на практиці.

Але незабаром запропонував новий, революційний спосіб навчання. Студенти повинні були самі знайомитися зі справою і робити на основі застосування законів власні висновки. Для проведення занять Ленгделл підготував збірник матеріалів із завданнями для студентів, які були викладені на 2-5 сторінках матеріалу - кейси. На заняттях студенти отримували потрібні компетенції для роботи юристом: працювали у великих і малих групах, у яких обговорювали факти і суперечливі моменти, відбувалися дебати, а також обговорювалися різні думки, майбутні фахівці вчилися долати і вирішувати конфліктні ситуації, знаходити додаткові джерела інформації для доведення своєї правоти.

У бізнес-середовище кейси також прийшли з Гарварда. У 1908 році була заснована Гарвардська школа бізнесу (Harvard Business School, HBS). Ідея організовувати навчання навколо обговорення проблем, пов'язаних з управлінням бізнесом, виникла ще у першого декана школи Едвіна Гея (Edwin Gay), а перший пробний курс під назвою «Мистецтво ведення бізнесу» був прочитаний в 1912 році. Підвищуючи правову та економічну компетентність студентів з року в рік, метод кейсів до 1920 року став основним в юридичному та економічному навчанні, не втрачаючи й дотепер своєї актуальності.

Складність використання цього методу в ті часи і сьогодні полягає в тому, що більшість викладачів не мають практичного досвіду ведення бізнесу або участі в реальних засіданнях суду. Тому спочатку до Гарвардської школи бізнесу запрошувалися керівників, менеджерів і директорів великих фірм, власників компаній, які розповідали певні ситуації зі свого досвіду.

Другий етап становлення методу кейсів в освіті настає з М. Коплендом (Melvin Copeland), фахівцем з маркетингу, професором Гарвардської школи, який переробив в якості пілотного проекту свою навчальну програму і включив до неї опис декількох справжніх бізнес-проблем. Ця програма, опублікована у вересні 1920 року, вважається першою збіркою бізнес-кейсів.

На відміну від юридичних, бізнес-кейси часто не мали готової відповіді, і студенти вчилися діяти в умовах невизначеності, коли потрібно вирішити 49 кейсів. У результаті такого навчання більшість студентів ще в університеті формували для себе загальну концепцію розвитку бізнесу, виявляли багатогранність процесів, а також продумували стратегію власної справи. До завершення навчання студенти точно знали галузь своєї професії, могли компетентно і різнобічно підходити до вирішення проблем, а також були готові до самоосвіти і самостійного розвитку у світі бізнесу.

Вплинули на розвиток кейсів і їх формат сучасні інформаційні технології. Наприкінці 1950-х років до кейсів стали додаватися аудіо- і відеоматеріали, а в 1962 році була розроблена комп'ютерна програма Harbus II - перший симулятор діяльності підприємства. У 1991 році Гарвардська школа бізнесу і компанія Херох запустили спільний проект для перекладу 7000 кейсів в онлайн-форматі (перший такий кейс був використаний на занятті в 1996 році) [1, с. 32].

У сучасній педагогіці метод кейсів визнано ефективним методом для формування компетенцій людини. Через вирішення практичних ситуацій, які можуть бути реальними або штучними, людина набуває навичок діяти у схожих випадках і може в подальшому моделювати власну поведінку в процесі зіткнення з такими ситуаціями.

Вивчення загальних ознак методу кейсів, як одного із продуктивних інтерактивних методів навчання, дозволяє сформулювати специфічні дидактичні вимоги до використання методу кейсів з метою формування соціальних компетенцій:

- насиченість змісту кейсів метапредметним соціальним контекстом, мультипроблемність, суперечливість розглянутих ситуацій, які не допускають однозначного рішення;
- зв'язок вирішуваних завдань з життєвими пріоритетами, інтересами, цінностями підлітків;

- використання «наскрізних» кейсів, виконання яких передбачає поєднання урочної та позаурочної діяльності, актуалізацію міжпредметних знань, соціального досвіду учнів;

- долучити учнів у роботу за вибором тематики і вдосконалення змісту кейсів;

- перевага використання кейсів, заснованих на груповій роботі, які передбачають одночасно врахування індивідуальних особливостей учнів;

- реалізація принципу співпраці в процесі вирішення кейсів, виконання вчителем ролі модератора під час пошуку учнями оптимального вирішення запропонованого кейса.

Ситуація, яку пропонують для вирішення, має носити особистісно-орієнтований характер, інакше вона буде не зрозуміла і не сприйнята учнями. Кейси розробляються з урахуванням особливостей учнів, що забезпечує максимальну ефективність під час досягнення мети. Кейс повинен бути максимально наближений до реального життя, що забезпечує значущість процесу роботи для учня й актуальність набутих компетенцій.

Завдання в кейсі мають бути підібрано таким чином, щоб можна було застосовувати різні шляхи для пошуку варіантів вирішення. У науково-методичній літературі, присвяченій методу кейсів, існують різні класифікації типів кейсів. Наведемо деякі з них, які здаються нам більш цікавими:

- За ступенем джерела інформації: практичні (реальні) життєві ситуації, які вирішуються в реальних умовах життя учнів; навчальні (основана мета - аналіз ситуації і теоретичний пошук рішень); дослідницькі (орієнтовані на пошук інформації та відкриття нового).

- За кількістю інформації: «мертві» кейси (містять необхідний обсяг потрібного матеріалу, не залишаючи місце для самостійного пошуку); «живі» кейси (містять необхідний обсяг матеріалу для аналізу, але залишають місце для самостійного пошуку потрібної інформації для прийняття більш продуктивного рішення проблеми).

- За діяльністю учня у вирішенні кейса: спостережні (пошук рішення для інших учасників ситуації); активні (учень є дійовою особою; відповідальна за прийняті рішення); теоретичні (немає окремих учасників ситуації, є проблема, потрібно знайти способи її вирішення).

- За характером діяльності: аналітико-теоретичні; практично-орієнтовані (поміж них існують кейси квестового характеру).

- За часом тривалості: тривалі (від тижня до року); короткі (вирішуються протягом одного або декількох занять) [6, с. 56].

Таким чином, знання запропонованих класифікацій допомагає викладачеві вибрати певний кейс залежно від мети його використання. Різноманітність кейсів різних видів (проектні кейси, рольові кейси, кейси-завдання, аналітичні кейси, кейси з внутрішньо-операційною або зовнішньо-стратегічною проблемою, адитивні кейси тощо) не змінює канву їх створення та структуру, що повинні мати: сюжет (фабулу), учасників (їх ролі), проблему (і її ознаки), завдання (прийняті / пропущені рішення), питання і завдання до кейсу.

Дидактичний потенціал методу кейсів для формування соціальних компетенцій у підлітків полягає в тому, що теоретичні знання можуть бути застосовані відразу, що зумовлено соціально актуальною інформацією, закладеною в кейсі. Отже, це призводить до того, що всі отримані в процесі навчання знання будуть сприйняті учнями як необхідні в житті.

Навчання за допомогою методу кейсів розвиває логічні та аналітичні здібності. Освітній потенціал кейсу полягає в можливості підвищення мотивації для отримання додаткових знань. На вивчення кейса поширюються основні положення теорії навчання, спрямованої на активні дії учнів.

У діалектичному пізнавальному процесі різноманітні пояснення, оцінки, емоції учасників розмови обговорюються, перевіряються, ставляться під сумнів, підтверджуються і використовуються як внесок у спільне відкриття істини. Таким чином, обов'язковим прийомом є постійний перехід

від емпіричного досвіду до наукових знань, від конкретного досвіду до теоретичного пояснення.

Під час аналізу педагогічних праць часто зустрічаються такі визначення: «кейс-метод», «кейс-стаді», «метод кейсів» - на наш погляд, це синоніми. Перевага методу кейсів для формування соціальних компетенцій визначається декількома факторами. Інтегральною основою сукупності виділених в дослідженні соціальних компетенцій є здатність учнів конструктивно вирішувати нестандартні проблеми на підставі спільної діяльності під час пошуку, аналізу інформації з різних джерел.

Метод кейсів, в свою чергу, базується на короткому повідомленні проблемної ситуації, супроводжується додатковими матеріалами. При цьому запропонована допоміжна інформація може бути неповною, що означає потребу самостійного встановлення учнями переліку потрібних джерел і пошуку відсутніх відомостей. Будь-який кейс орієнтований на вирішення проблеми на підставі наявних і знайдених ресурсів. Відповідно, метод кейсів автентичний завданню формування соціальних компетенцій, що забезпечують готовність особистості до вирішення проблем.

Використання методу кейсів під час роботи зі старшими підлітками зумовлено встановленими в психологічних дослідженнях характеристиками цього вікового періоду, серед яких особливе місце займає потреба у набутті початкового досвіду входження в соціально-економічні відносини; в засвоєнні «дорослих» поведінкових моделей.

Найважливіше завдання застосування методу кейсів в освітньому процесі школи для формування соціальних компетенцій, на нашу думку, полягає в тому, що він є не тільки обов'язковою умовою створення середовища розвитку та навчання в школі, а й вчить підлітків правильно існувати в реальному соціумі. Постійне зіткнення учня з проблемами дорослого життя через інформативні (профорієнтаційні, практично-орієнтовані, конфліктні, квестовими тощо) кейси допомагають молодій людині поступово засвоювати потрібні компетенції для успішної реалізації.

РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ МЕТОДОМ КЕЙСІВ

2.1. Розробка і застосування кейсів, орієнтованих на формування соціальних компетенцій

Однією з найважливіших умов створення кейса є те, що представлена ситуація повинна ґрунтуватися на одній з актуальних для підлітків соціальних проблем. Отже, оді виникає можливість використання і форми, і змістів кейса для формування компетенцій. Саме завдання і спосіб його вирішення створюють умови, які стимулюють прояв моделей поведінки, що відповідають певним соціальним обставинам.

Тема кейса під час формування соціальних компетенцій у підлітків повинна бути підібрана таким чином, щоб учасники були компетентними у вирішенні поставлених питань, незалежно від попереднього досвіду. Використання єдиного кейса під час навчання дозволяє учням розглянути ситуацію в навчальній практиці з різних боків, залежно від теми конкретного навчального модуля (шкільного предмета, дисципліни). Такий підхід дає можливість розширити набір інструментів, які засвоюють учасники і вийти за рамки вузьких щоденних завдань. Успішність розвитку особистості, у свою чергу, залежить від рівня її мотивації, тобто прагнення до досягнення хорошого результату власної діяльності, чому сприяє компетентнісний підхід [2].

Метод кейсів є специфічним різновидом дослідницької аналітичної технології. Однією з особливостей методу кейсів є комплексне використання методу збору даних. Може використовуватися інтерв'ювання, анкетування, вивчення документів, збір артефактів, спостереження й інші методи. Таким чином, кейс-стаді – це не один, а цілий комплекс методів. Розглянемо особливості кейса на прикладі того, який був запропонований учням.

В основі кейса «Впровадження електронного освітнього середовища» лежить реальна ситуація, в яку були залучені учні школи з початком нового проекту з апробації застосування електронної освітнього середовища. Зміна

зовнішніх чинників у звичному для учнів місці вимагала від них наявності нових компетенцій, які б дозволили не тільки засвоїти нововведення, а й отримати максимальну користь.

В основу кейса повинні бути покладені реальні ситуації, які дозволяють під час занять змодельовати ситуацію практичної роботи в реальному проекті.

Кейс вміщує в себе: 8 міні-кейсів квестового і дослідницького характеру для позакласної діяльності. Ці міні-кейси формують компетенції співпраці, здатність планувати самостійну діяльність, встановлювати дружні стосунки у групі, уміння працювати в команді, застосовувати теоретичні знання на практиці; виконувати індивідуальні завдання в інформаційному середовищі: завдання, що дозволяють сформувати навички роботи з електронним підручником (знайти в тексті, у вкладеннях, додатковому матеріалі характеристики історичної події і надіслати відповідь на комп'ютер вчителя); вести електронну переписку; організовувати системи файлів і папок з закладками, цікавим матеріалом, готовими завданнями, підказками для уроку; шукати новий матеріал в мережі Інтернет в рамках індивідуальної роботи.

У роботі з кейсом учні самостійно знаходять потрібну інформацію для прийняття рішення з зазначеної проблеми. Найчастіше у відкритому доступі є суперечливі оцінки певної події, явища, проблеми, а це означає, що учневі доводиться сформулювати власну позицію (або стати на чийсь бік, або залишатися стороннім спостерігачем, який констатує полярність думок) і на підставі цього робити висновки.

Загальний порядок роботи з кейсами складається з таких обов'язкових етапів. I етап - знайомство з ситуацією, її особливостями; II етап - визначення всіх факторів, що впливають на проблему; виділення персоналій, які можуть реально впливати на ситуацію; III етап - аналіз наслідків прийняття рішення; IV етап - розподіл обов'язків учасників кейса, визначення соціальних ролей, інтересів і навичок; V етап (розв'язання кейса) - вибір одного або декількох

варіантів послідовності дій; VI етап - презентація вирішення кейса, рефлексія.

Кейс квестового характеру, на відміну від тренінгу або семінару, дозволяє учасникам отримати досвід через самостійний пошук без надання «інформації до запам'ятовування». Такі кейси формують соціальні компетенції через досвід більш ефективно тому, що ігрова реальність не сприймається учасниками як навчальне завдання, віддалене від реального життя. Крім того, в гру є можливість закласти відпрацювання не одного - двох, а цілого комплексу навичок, змодельовати як абстрактні, так і реальні ситуації, збудувати сюжетну лінію, яка буде «вести» людину від звички до вміння. Завдяки ігровому формату учасники «проживають» різні ролі. Ще одним суттєвим фактом розробленого кейса є те, що в ньому немає готових рішень ні у кого, вчитель і учень працюють «на рівних».

Опанування соціальними компетенціями не завжди відбувається свідомо. Найчастіше вказані здібності є сукупністю потрібних навичок, які повинні бути сформовані у підлітків для успішного й продуктивного виконання завдань, і, як наслідок, стають якістю особистості, яка знаходить застосування в інших ситуаціях. Метод кейсів є технологією колективного навчання, найважливішими складовими якої виступає робота в групі (або підгрупах) і взаємний обмін інформацією.

Робота з кейсом (в групах або індивідуально) відбувається в позаурочний час досить часто. У цей час учні можуть самостійно визначити і спланувати свої заняття і кількість необхідного на них часу. Специфікою таких занять є широкий простір можливостей для самореалізації особистості і прояв на ранньому етапі зацікавленості в певній сфері діяльності.

До складу групи, яка працює над кейсом, можуть входити батьки, що надає їй різновікової характер і ставить особливі умови взаємодії. Групові заняття організовуються не тільки в навчальному кабінеті, а й в парку на природі, в музеях і виставках. Отже, і при плануванні роботи повинні враховуватися різні умови формування соціальних компетенцій, щоб

допомогти підліткам бачити себе у взаємодії з іншими. Для цього в групі загалом і в малих групах по 3-5 осіб, на які був поділений весь клас, методом кейсів через інтегровані в нього методи дискусії, «мозкового штурму», презентації, евристичні бесіди удосконалювалися навички спілкування, придушення негативних емоцій і вираження власних почуттів. Підлітки пропонували і відстоювали власні варіанти вирішення певної проблеми, набували навичок самостійності й незалежності.

Групова робота при використанні методу кейсів створює ситуації, в яких проявляється готовність учнів діяти на основі накопичених знань, застосовуючи їх для виконання завдань або отримання додаткових знань. Робота в групі розширює можливості засвоєння нових соціальних ролей і сприяє розвитку таких показників, як відповідальність, саморегуляція, адекватна самооцінка, позитивна мотивація навчання й емпатія стосовно партнера, уміння спілкуватися і конструктивно взаємодіяти. Робота у групі сприяє формуванню не тільки компетенцій командної роботи, а й культури ведення діалогу, аргументації власної думки. Робота над завданнями кейса формує почуття відповідальності за прийняте рішення.

Особливо дієвим метод кейсів був при використанні ІКТ на уроках і в позакласній діяльності (участь в різних конкурсах, проектах тощо) в рамках вирішуваного кейсу. Комп'ютери в освіті стають важливим інструментом обробки інформації, допомагають якісно змінити продуктивність освітньої діяльності. Реалізація цього імперативу забезпечує перехід до єдиного загальношкільного ІКТ-середовища, яке дозволяє одночасно застосовувати ІКТ при вирішенні будь-яких освітніх завдань. Ми також використовували можливості мультимедійних проекторів, цифрових дошок, шкільного сайту, електронної пошти, загальношкільних баз даних, автоматизованих систем управління освітнім процесом тощо. Отже, сформоване ІКТ освітнє середовище школи відіграє важливу роль при формуванні соціальних компетенцій сучасного підлітка.

У процесі роботи учнів з єдиним кейсом і конкретно після кожного вирішеного завдання учасникам пропонувалося проаналізувати і обговорити отриманий ними досвід, за принципом: «З якою метою це робиться?», «Що вийшло краще?», «А що взагалі не вийшло?» тощо. Для цього нами був встановлений порядок, згідно з яким учні повинні були формулювати думки в певній послідовності: надати власні припущення щодо певної ситуації; описати, як можна перевірити власні припущення, переконатися в тому, що вони правильні; запропонувати, як вплинути на ситуацію і вирішити її. В результаті у підлітків сформувався новий досвід усвідомлених і відповідальних дій щодо вирішення проблем.

Кейс, спрямований на формування соціальних компетенцій, є комплектом матеріалів, до складу якого входять ситуаційно-проблемний і інформаційно-аналітичний блоки, що співвідносяться як текст (ситуація, що містить проблему, не передбачає використання стандартних алгоритмів дій) і контекст (передісторія ситуації, додаткові відомості, що розкривають її деталі, які характеризують учасників; включають необхідну теоретичну інформацію тощо).

Під час формування першого блоку в якості джерела використовується предметний, міжпредметний, надпредметний (пов'язаний з реальним життям учнів) зміст. Інформаційно-аналітичний блок повинен включати кілька матеріалів, підібраних за принципом семіотичної неоднорідності (поєднання наукового та мистецького стилів, вербальні тексти, схеми, таблиці тощо), що дозволяє використовувати різні способи сприйняття й інтерпретації інформації.

Кейс, спрямований на формування соціальних компетенцій, повинен мати ознаки: валідності; реалістичності і доступності опису ситуації; повноти фактів, необхідних для розуміння ситуації; оптимального обсягу опису ситуації, відсутності надлишкових відомостей і підказок; практичної орієнтованості - можливості реалізації в соціальних практиках підлітків рішень, отриманих при виконанні кейса.

Для формування соціальних компетенцій доцільно використовувати: предметні міні-кейси (використовуються для формування окремих компонентів соціальних компетенцій); «наскрізні» кейси (інтегрують навчальну та позанавчальну діяльність, передбачають командну роботу, що виконується протягом тривалого часу).

Учні в процесі вирішення кейса регулярно виконують завдання дослідницького характеру. Під час виконання завдань часто потрібна допомога дорослих: батьків, вчителів. Це підвищує виховний ефект процесу формування соціальної компетентності. Безпосередня мета - спільними зусиллями групи учнів проаналізувати ситуацію (case), виробити практичне рішення, провести аналіз і вибрати найкращий варіант в контексті поставленої проблеми. Варто зазначити, що важливим є не отримання готових знань, а їх формування, співтворчість модератора процесу й учня. Суттєвою рисою в дослідженні кейсів є їх розвивальний характер.

Так, виконані учнями в процесі роботи над кейсом завдання, оформлені як різні види документів: аналітичні матеріали, презентації, мікропроекти, ставали частиною оновленого кейса, який міг використовуватися для організації діяльності вже інших школярів. Таким чином забезпечувалася участь учнів у формуванні змісту освіти, що має компетентнісний ефект.

2.2. Дослідно-експериментальна робота з формування соціальних компетенцій старших підлітків методом кейсів

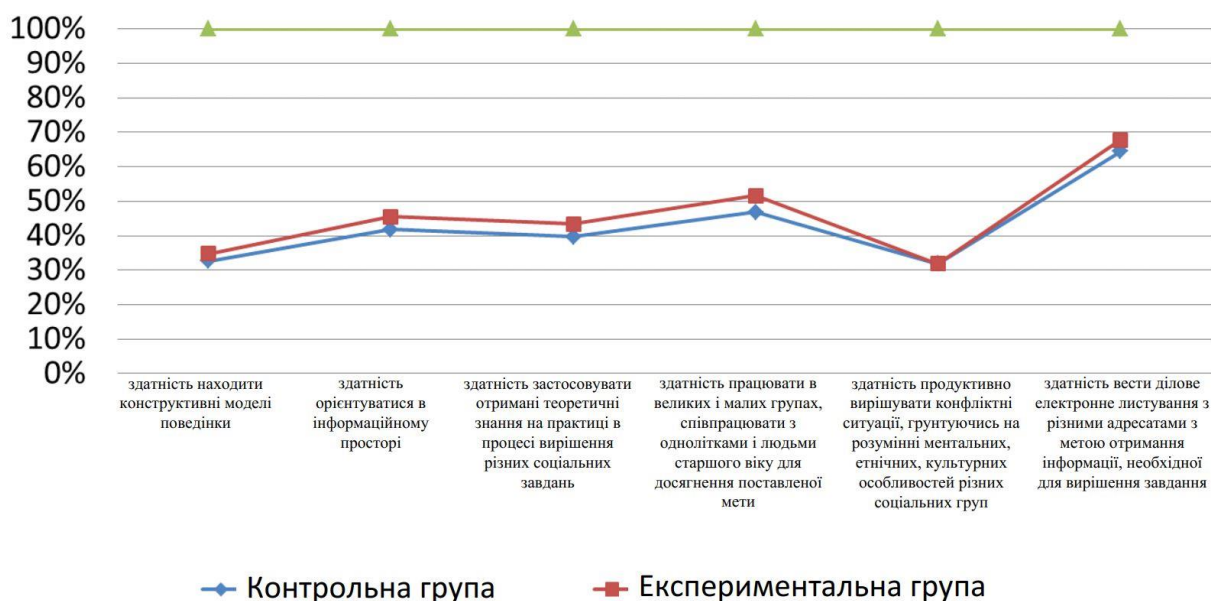
Експериментальна робота проводилась на базі комунального закладу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 8 Вінницької міської ради». Експериментальною групою став 7-Б клас. Робота з кейсами мала систематичний характер і організовувалася на основі розроблених методичних вказівок один - два рази на тиждень. У контрольній групі такі заняття не проводилися.

Основними методами констатувального етапу були бесіда, анкетування, тестування, аналіз, метод кейсів. У дослідженні взяли участь 44

дитини, підлітки у віці 12 - 13 років (семикласники). Кожний учасник мав для індивідуального заповнення анкети самооцінки для прояву соціальної компетентності, що вміщує аналіз різних компонентів; анкета розроблена разом з психологом школи за аналогією зі шкалою психодіагностичної методики визначення соціальної компетентності Г. Прихожан (додаток А). Шкала була розроблена Г. Прихожан з опорою на теорію соціальної компетентності Е. Долла.

Методика спрямована на визначення рівня соціальної компетентності підлітків (11 - 16 років). На підставі зведеної карти отриманих результатів можна оцінювати не тільки загальний рівень сформованості соціальної компетентності підлітків, але й рівень кожної компетенції окремо. За результатами діагностики виявляється відсоток володіння окремими компетенціями у поведінці виділених індикаторів (рис. 1).

Рис. 1. Сформованість соціальних компетенцій на початок року

Всі індикатори в анкеті були перетворені в твердження, щоб респондент міг визначити, наскільки кожне з тверджень відноситься саме до нього. При заповненні анкети необхідно було оцінити, наскільки твердження правильно описує моделі поведінки людини, використовуючи трибальну шкалу: «повністю підходить» (3 бали), «не зовсім підходить» (2 бали), «скоріше не підходить, сумнів» (1 бал) і «повністю не підходить» (0 балів).

Перед початком роботи ми розробили комплекс методичних матеріалів, спрямованих на формування виокремлених соціальних компетенцій. У комплексі матеріалів разом з психологом розроблено 8 кейсів, які відповідають виокремленим дидактичним вимогам і складені на основі актуальних занять і потреб підлітків, більшість кейсів спрямовані на соціалізацію дитини в групі.

Усі кейси мають властивість поліваріантного вибору рішення. У кейсів немає неправильних рішень, будь-який отриманий результат — є отриманим результатом, матеріали якого можуть в подальшому увійти «в скарбничку» кейса для наступних учасників. Педагог виступає саме в ролі модератора, який стежить за тим, щоб кейс був правильно зрозумілим, він не підказує, не дає порад у виборі «правильного» рішення, не виступає в ролі наставника підлітка, не тисне «авторитетною думкою», до якої молоді люди прислухаються. Завдання модератора — не допустити негативних наслідків:

- появи в учнів негативних особистісних рис характеру (брехливість, спритність, лінощі, позерство, тривожність тощо);
- придушення лідерських якостей для отримання якісно інших результатів у вирішенні кейса;
- придушення або критики ініціативи учасників кейсу;
- відмови в прийомі нових учасників, бажаючих приєднатися до групи — ні в якому разі не можна замикати існуюче «коло» на референтній сформованій групі, чим більше бажаючих «новеньких», тим кейс стає більш насиченим.

Оскільки описана робота є систематичною, ми приймали безпосередньо участь у розробці трьох кейсів з восьми (додаток Б). Наведемо приклад одного з них. Кейс № 2 був спрямований на продовження формування означених компетенцій, оскільки необхідно було самостійно визначити проблеми, поставити завдання й вирішити їх, застосовуючи раніше отримані вміння і навички, набуваючи нових. При вирішенні цього кейса потрібно задіяти ІКТ, що дозволяє вирішити ще одне завдання -

формування такої компетенції, як здатність вести ділове електронне листування із різними адресатами, з метою отримання інформації, зл є необхідною для вирішення завдання, співпрацювати з однолітками і людьми старшого віку для досягнення поставленої мети.

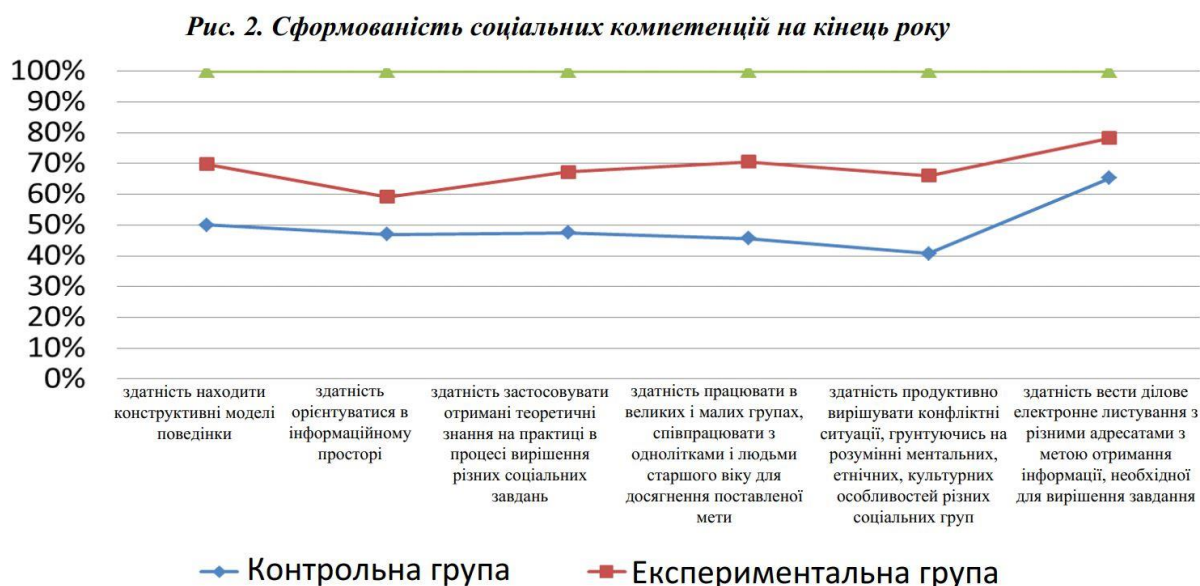
При роботі над цим кейсом учні не відчували відстороненість від управління освітнім процесом, усвідомили: те, що відбувається в школі залежить тільки від них, вчителі, батьки - рівні учасники в освітньому процесі школи. Виявляючи самостійність в досягненні конкретних цілей, підлітки звикають до того, що і в інших ситуаціях вони можуть вплинути на хід вирішення проблеми. Учні стали більш активно брати участь в кейсі щодо впровадження електронного освітнього середовища в школі, взаємодіяли з куратором проекту в школі, більш активно взаємодіяли з учителем і однолітками щодо вирішення цього кейса.

Під час проведених заходів, де велике значення надавалося пошуку і вивченню різноманітних думок, підлітки проявили здатність до емпатії, до розуміння переживань, стану та інтересів інших, до критичного сприйняття позитивних якостей і недоліків у себе та у товаришів. Сформувалася здатність щодо запобігання і вирішення міжособистісних конфліктів. Якщо на початку року ставлення дітей один до одного при неуспішних діях більше були схожі на апофеоз критичних висловлювань, то до кінця року така поведінка стала проявлятися набагато рідше. По-перше, через те, що учні згуртувалися і стали набагато краще розуміти один одного, негативних ситуацій стало менше. По-друге, у підлітків сформувалося почуття розуміння непродуктивності зайвої взаємної критики і втрати часу. Істотний вплив на учнів мала нова для них ситуація участі у формуванні змісту кейсів, а по суті - змісту освіти для наступного покоління семикласників. Кожний із запропонованих учням кейсів доповнювався новими компонентами - аналітичними матеріалами, проектами рішень, отриманими в процесі виконання завдань. Участь у створенні дидактичних матеріалів, а не просто

виконання завдання, поставленого вчителем, підвищувала ступінь відповідальності за результати роботи.

Найважливішою особливістю в обговоренні є необхідність для модератора підкреслювати цінність висновків, зроблених дітьми. Отримання самостійних висновків на початку роботи було рідкісним явищем, але в процесі роботи із кейсом ми підтримували самостійні висновки учнів.

На кінець року ми отримали порівняльні результати щодо сформованості певних соціальних компетенцій учнів згідно з виділеними індикаторами поведінки. Результати нашого експерименту ми демонструємо в діаграмі (рис.2)

Згідно з отриманою статистикою експериментальний клас випереджає за показниками контрольний. Особливо помітний відрив експериментального класу по сформованості в кінці року таких соціальних компетенцій, як здібність працювати у великих і малих групах, визначати власну роль у роботі групи і виконувати її, співпрацювати з однолітками і людьми старшого віку для досягнення поставленої мети; вирішувати конфліктні ситуації, ґрунтуючись на розумінні ментальних, етнічних, культурних особливостей різних соціальних груп. Продуктивне рішення виникаючих конфліктних ситуацій є невід'ємною частиною довготривалої групової роботи над кейсом, що позитивно позначилося на формуванні компетенції в досить короткий термін.

Варто зауважити, що в кінці року, згідно з результатами анкетування щодо самооцінки сформованості соціальних компетенцій, експериментальний клас відзначає сформованість таких компетенцій, як здатність працювати у великих і малих групах, визначати власну роль в роботі групи і виконувати її, співпрацювати з однолітками і людьми старшого віку для досягнення поставленої мети більше, ніж контрольний клас.

Після проведення експериментальних та педагогічних спостережень можна зробити висновок, що при відсутності застосування кейсів в урочній та позакласній діяльності відзначається прагнення підлітків до індивідуалізації, відокремлення від великої групи, замикання в малих первинних групах. Така ситуація може проявлятися в труднощах, пов'язаних з подальшою освітньою та професійною діяльністю. Застосування методу кейсів в урочній та позакласній діяльності протягом усього навчального року, постійна робота з певною базою створених кейсів забезпечувала позитивну динаміку у формуванні соціальних компетенцій школярів.

Експериментальна група демонструє здатність знаходити конструктивні моделі поведінки при зміні умов вирішеного завдання; орієнтуватися в інформаційному просторі, який відображає культурне, економічне, політичне життя суспільства, різних соціальних груп; застосовувати отримані теоретичні знання на практиці в процесі вирішення різних соціальних завдань; працювати у великих і малих групах, співпрацювати з однолітками і людьми старшого віку для досягнення поставленої мети; продуктивно вирішувати конфліктні ситуації, ґрунтуючись на розумінні ментальних, етнічних, культурних особливостей різних соціальних груп; вести ділове електронне листування із різними адресатами з метою отримання інформації, необхідної для вирішення завдання.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене дослідження формування соціальної компетентності старших підлітків методом дозволило сформулювати такі загальні висновки.

1. У нашому дослідженні під соціальними компетенціями розуміються еталонні норми - універсальні особистісні якості, знання, вміння, поведінкові моделі, необхідні для успішної соціалізації особистості; під соціальною компетентністю – рівень їх прояву у конкретного учня. Головними є такі ключові ознаки: визнання визначальної ціннісно-мотиваційної сфери особистості; готовність вирішувати складні завдання (стан внутрішньої психологічної мобілізації); стійкість прояву цієї якості.
2. Соціальні компетенції, для формування яких сприятливим є підлітковий вік, можуть бути сформовані у середовищі школи на основі застосування методу кейсів. Кейс, спрямований на формування соціальних компетенцій, є сукупністю матеріалів, до складу яких входять ситуаційно-проблемний і інформаційно-аналітичний блоки, що співвідносяться як текст (ситуація, яка містить певну проблему, не передбачає використання стандартних алгоритмів дій) і контекст (передісторія ситуації, додаткові відомості, що розкривають її деталі).
3. Визначено педагогічні умови формування соціальних компетенцій старших підлітків: окреслено соціальні компетенції, які є оптимальними для формування в старшому підлітковому віці; визначено дидактичні вимоги до застосування методу кейсів в освітньому процесі школи з метою формування соціальних компетенцій; сформульовані вимоги до змісту, структури кейсів, орієнтованих на формування соціальних компетенцій учнів.

З'ясовано, що важливими для сучасного підліткового віку соціальними компетенціями є: здатність знаходити конструктивні моделі поведінки при зміні умов вирішення проблеми; здатність орієнтуватися в інформаційному просторі; здатність застосовувати отримані теоретичні знання на практиці в процесі вирішення різних соціальних завдань; здатність працювати у великих

і малих групах, визначати й виконувати власну роль в роботі групи, співпрацювати з однолітками і людьми старшого віку для досягнення поставленої мети; здатність продуктивно вирішувати конфліктні ситуації, ґрунтуючись на розумінні ментальних, етнічних, культурних особливостей різних соціальних груп; здатність вести ділову електронну переписку з різними адресатами з метою отримання інформації, необхідної для вирішення завдання.

Дидактичними вимогами до використання методу кейсів з метою формування соціальних компетенцій є: насиченість змісту кейсів метапредметним соціальним контекстом, мультипроблемність; зв'язок завдань з життєвими пріоритетами, інтересами, цінностями підлітків; використання кейсів, виконання яких передбачає поєднання урочної та позаурочної діяльності, актуалізацію міжпредметних знань, соціального досвіду учнів; долучення учнів у роботу за вибором тематики і вдосконалення змісту кейсів; перевага використання кейсів, заснованих на груповій роботі; реалізація принципу співпраці в процесі вирішення кейсів, виконання вчителем ролі модератора.

Кейс, спрямований на формування соціальних компетенцій, повинен мати ознаки: валідності; реалістичності й доступності опису ситуації; повноти фактів, необхідних для розуміння ситуації; оптимального обсягу опису ситуації, відсутності надлишкових відомостей і підказок; практичної орієнтованості – можливості реалізації в соціальних практиках підлітків рішень, отриманих при виконанні кейса.

4. Оцінка сформованості соціальних компетенцій підлітків ґрунтується на сукупності показників для кожної з компетенцій і містять поведінкові індикатори, що дозволяють встановити наявність або відсутність відповідної компетенції. Виявлено, що використання методу кейсів відповідно до встановлених дидактичних вимог дозволяє формувати здатність до вирішення проблем в реальному житті, бути готовим співвідносити вивчений матеріал з практикою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анализ, или Анатомия Кейс-метода / Под ред. Ю. П. Сурмина. – К.: Центр инноваций и развития, 2002. – 286 с.
2. Борисенко Е. Н. Сущностная характеристика феномена «Социальная компетентность студента» [Электронный ресурс] / Е. Н. Борисенко // Вестник Кем-ГУ. – 2011. - №1(45) – С. 53–59. URL: (дата обращения: 11.01.2015).
3. Вербицкий, А. А. Личностный и компетентностный подходы в образовании. Проблемы интеграции. / А. А. Вербицкий, О. Г. Ларионова. – М.: Логос, 2009. – 336 с.
4. Волошина О.В. Використання активних методів навчання при викладанні дисциплін педагогічного циклу / О. В. Волошина // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Випуск 48. – Вінниця, 2016.- С.26-231.
5. Волошина О.В. Використання технології проблемного навчання при викладанні дисциплін педагогічного циклу / О. В. Волошина // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Випуск 46. – Вінниця, 2016. – С. 9-13.
6. Волошина О.В. Педагогіка інновацій у вищій школі. Навчально-методичний посібник / О.В. Волошина. — Вінниця: ТОВ»Нілан-ЛТД», 2014. – 161 с.
7. Выготский Л.С. Проблемы психического развития ребенка / Л.С. Выготский // Хрестоматия по психологии: учеб. пособие / под ред. А.В. Петровского. 2-е изд. - М.: Просвещение, 1987. - 447 с.
8. Деркач А. М. Кейс–метод в обучении / А.М. Деркач // Специалист. – 2010. – №4. – С. 22–23.

9. Докторович М.О. Компетенція та компетентність особистості: аналіз наукових джерел //Соціальна педагогіка: теорія та практика. – № 4. – 2006. – С. 21 – 26.
10. Докторович М.О. Соціальна компетентність: співвідношення наукових категорій /Матеріали IX міжнародної науково-практичної конференції “Наука та освіта - 2006”. - Т. 2. Педагогічні науки. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 81-89.
11. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600
12. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение. Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 168 с.
13. Життєва компетентність особистості /Сохань Л.В., Єрмаков І.Г., Несен Г.М. – К.: Богдана, 2003. -520с.
14. Зеер Э. Ф. Психология профессиональных деструкций: учебное пособие для вузов / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк: М.: Академический Проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2005. – 240 с.
15. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно–целевая основа компетентностного подхода в образовании. [Авторская версия] [Электронный ресурс] / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. URL: <http://fgosvo.ru/uploadfiles/npo/20120325214132.pdf>.
16. Зубар К.І. Інструктивні матеріали по впровадженню кейс-методу для методичного семінару / К. І. Зубар // Методична доповідь. – 2006. – С. 10. – Режим доступу: <https://pedkab.wordpress.com/>.
17. Компетентностный подход в образовательном процессе: монография / А. Э. Федоров, С. Е. Метелев А. А. Соловьев, Е. В. Шлякова – Омск: Изд-во ООО «Омскбланкиздат», 2012. – 210 с.
18. Метод изучения ситуаций (case-study) в образовании: его история и применение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.elitarium.ru>.

19. Прихожан А. М. Диагностика личностного развития детей подросткового возраста / А. М. Прихожан. — М.: АНО «ПЭБ», 2007. — 56 с.
20. П'янківська І.В. Педагогічні технології: історія поняття та перспективи впровадження [Електронний ресурс]: Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка» / П'янківська І.В. // Стаття – 2008. – С. 13. – Режим доступу: <http://eprints.ua.edu/631/1/pedagogichni.pdf>.
21. Сидоренко О. Ситуаційна методика навчання : теорія і практика / упор. О. Сидоренко, В. Чуба. – К. : Центр інновацій та розвитку, 2001. – 178 с
22. Сікора Я. Б. Кейс-технології при вивченні «Методів оптимізації». Науково-дослідна робота молодих учених: стан, проблеми, перспективи: матер. II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., присв. 95-річчю Херсонського держ. ун-ту. – с. 244-248.
23. Спенсер Л.М., Спенсер, С.М. Компетенции на работе. /Пер. с англ. – М.: НІРРО, 2005. – 384 с.
24. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Збірник наукових праць. – Вип. 14. – Кн. 2. – Кам'янець-Подільський: Видавець Д. Г. Зволейко, – 2010. – С. 301–310.
25. Уиддет С. Руководство по компетенциям / С. Уиддет, С. Холлифорд. – М.: НІРРО, 2003. – 228 с.
26. Учурова С. А. Развитие социальной компетентности в образовательном процессе [Электронный ресурс] / С.А. Учурова // Портал информационно–образовательных ресурсов УрФУ URL: (дата обращения: 18.07.2015).
27. Шэпер Х., Бридис К. Компетенции выпускников вузов, профессиональные требования и выводы для реформы высшей школы /Х. Шэпер, К. Бридис // Болонский процесс. - М.: 2009. С. 245.
28. Эльконин Д. Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте / Д.Б. Эльконин // Избр. психол. труды. – М.: 1989.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Анкета для самооцінки сформованість соціальних компетенцій в учнів.

Шановний (, ПІБ _____,

клас _____

Уважно ознайомтеся з кожним із тверджень, наведених у списку, подумайте наскільки воно підходить саме Вам, і в бланку відповідей, навпроти номера твердження поставте відповідний бал згідно з такими показниками: 3 бали - Так, повністю підходить. 2 бали - Так, частково підходить. 1 бал - Швидше не підходить, сумніваюся. 0 балів - Немає, точно не підходить. Будь ласка, не пропускайте тверджень, подумайте над кожним, згадайте випадки з Вашого життя, щоб точно відповісти. Після того, як поставите бали навпроти номера кожного з тверджень в бланку відповідей, підсумуйте бали в кожному зі стовпців і після знака «=» поставте суму балів, яка вийшла після підрахунку всіх балів в одному стовпці.

Твердження

1. Краще складати гнучкий план дій у вирішенні завдання, який може змінюватися залежно від того, як і коли було вирішене попередня завдання.
2. Переважно шукаю різноманітну інформацію в мережі Інтернет; вважаю Інтернет незамінним джерелом інформації.
3. Намагаюся знайти практичне застосування будь-якій одержаній інформації, завжди визначаю її важливість, актуальність в певний час.
4. Прошу про допомогу, якщо щось не виходить зробити самостійно, завжди ставлю питання, щоб отримати потрібну інформацію.
5. Намагаюся відшукати джерело конфлікту і знайти компроміс, який задовольнить обидві сторони.
6. В обговоренні і вирішенні завдань не обмежуюся лише особистими зустрічами, намагаюся використовувати всі можливості для підтримки зв'язку (телефон, електронну переписку).

7. Готовий вчитися новому, не відкидаю незрозуміле, намагаюся використовувати всі доступні ресурси і джерела інформації для вирішення поставленого завдання, не зупиняюся тільки на вивченому.

8. Під час розмови використовую інформацію, отриману з різних джерел; не прихильник крайнощів, намагаюся враховувати різні аспекти питання.

9. У виборі рішення використовую теоретичні факти з різних наукових галузей.

10. Можу взяти на себе відповідальність за виконання завдання для команди.

11. Готовий поступитися, не відмовляюся від виконання завдання через те, що не зміг довести свою позицію або зустрів опір.

12. Не виникає труднощів під час пояснення інформації у форматі короткого друкованого повідомлення.

13. Готовий до зміни соціальної ролі, якщо це потрібно для досягнення поставленої мети.

14. Під час розповіді і пояснення можу наводити приклади політичних, економічних і культурних подій / явищ / положень, які чітко характеризують сказане.

15. Якщо щось не вийшло зробити відразу, намагаюся спочатку вивчити питання в теорії, перш ніж спробувати знову.

16. Намагаюся завжди допомогти товаришеві в групі для досягнення спільної мети, але частіше шукаю взаємовигідне співробітництво.

17. Намагаюся завжди вести переговори спокійно, без істерик, здатний чути й слухати аргументи іншої сторони, можу погодитися з протилежною думкою.

18. Завжди думаю про того, кому пишу повідомлення і вибираю потрібну форму звернення, намагаюся стежити за грамотністю написаного.

Бланк відповідей:

CK 1	CK 2	CK 3	CK 4	CK 5	CK 6
1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18
=	=	=	=	=	=

ДОДАТОК Б

Кейси, розроблені для формування соціальних компетенцій підлітків

Кейс № 1

Мета: Формування здатності знаходити конструктивні моделі поведінки при зміні умов розв'язуваної проблеми, орієнтуватися в інформаційному просторі, яке відображає культурне, економічне, політичне життя суспільства, його різних соціальних груп, здатність вести ділове електронне листування з різними адресатами з метою отримання інформації, необхідної для рішення проблеми, співпрацювати з людьми старшого віку для досягнення поставленої мети.

Завдання для модератора:

- визначити вид діяльності;
- ініціювати мотивацію в учнів;
- сформулювати спільні правила роботи з кейсом;
- спостерігати за роботою учнів;
- консультувати;
- аналізувати результати сформованості компетенцій;

Завдання для учасників кейса:

- вивчити найвизначніші місця України, які необхідно відвідати;
- вивчити ринок туристичних послуг;
- з'ясувати потреби туристів, переваги, побажання;
- підібрати найбільш оптимальний тур для бажаючих відправитися в подорож;
- підтримувати зв'язок з туристичним агентством для достовірної інформації про запропоновану послугу;
- коректно запропонувати знайдений тур в класному колективі, за бажанням і узгодженням з супровідником групи, іншими бажаючими поїхати в подорож.

На початку травня, під час вихідних днів ми можемо відправитися в подорож! Для того, щоб нам було максимально цікаво поїхати, вибираємо напрямок самі. На зборах було вирішено, що шкільна поїздка триватиме не

більше чотирьох днів, і її вартість не повинна перевищувати 1600 грн (з урахуванням кишенькових грошей). Ми їдемо дізнаватися багато нового і цікавого, постараймося підібрати напрямок, який максимально відповідає нашим інтересам (бажано, темою пов'язаною з навчальною програмою з історії, географії для 6-7 класів).

Напрямки, які вже відвідували, не розглядаються. У вартість повинні входити як мінімум 4 екскурсії (по одній на кожен день) і триразове харчування для всіх членів групи. Всього хочуть їхати 9 осіб + 1 супроводжуючий, оскільки більшість турів розрахована на вартість від 10 осіб, то ціна буде трохи вища для кожного, якщо нас їде всього 9 чоловік (це теж варто враховувати). Наскільки вище, залежить від того туристичного агентства, яке буде організовувати нашу поїздку (треба дізнаватися заздалегідь).

Зверніть увагу, які документи потрібні для того, щоб оформити тур, і які документи нам треба мати з собою по час поїздки. Більшість туристичних агентств ведуть активне листування електронною поштою з замовником, тому всю необхідну інформацію можна дізнатися безпосередньо у представника послуги.

Свої варіанти турів пропонуйте відразу, якщо з ним будуть згодні всі, і тур буде відповідати всім нашим потребам, то почнемо оформлення. Пам'ятайте, що якщо ви запропонуєте дуже цікавий тур, то бажаючих поїхати з нами може бути більше, і ми не зацікавлені відмовляти, оскільки зі збільшенням кількості туристів, тур стає дешевшим для кожного. Тому умови пошуку туру можуть змінюватися в залежності від якості і ціни Вашої пропозиції. Але, кількість туристів не може бути більше 20 чоловік, тому що на кожних 10 чоловік до 18 років необхідна наявність 1 супроводжуючого, а з педагогів в цей час можуть їхати тільки 2 людини.

Документи до кейсу:

Карта України

Книга «Книга-мандрівка. Україна» : <https://www.yakaboo.ua/kniga-mandrivka-ukraina.html>

Посилання на сайти з покупкою квитків.

Кейс № 2.

Мета: Формування здатності вести ділове електронне листування з різними адресатами з метою отримання інформації, необхідної для вирішення завдання, співпрацювати з людьми старшого віку для досягнення поставленої мети.

Завдання для модератора:

- визначити вид діяльності;
- ініціювати мотивацію в учнів;
- сформулювати спільні правила роботи з кейсом;
- ретельне спостерігати за роботою учнів;
- проаналізувати результати сформованості компетенцій.

У школі є два звітних періоди, відповідно до розподілу по семестрах. За місяць до кінця семестру є можливість виконати самостійно додаткові завдання за пройденим матеріалом. Завдання видається за вибором вчителя, Ви можете обрати предмет, який Вас цікавить. Обсяг і кількість, а також час виконання завдань обговорюється з кожним індивідуально. Отримати і надіслати виконане завдання можна онлайн, використовуючи сервіс сайту «ВКонтакте» або електронною поштою.

Для отримання додаткового завдання Вам потрібно вказати: предмет; три бажані теми (на розсуд вчителя, в одному із завдань, буде обрана тема з бажаних); в якій формі хочете виконувати завдання (письмово відповісти на запитання, есе на задану тему, виклад); тест як форма дистанційного контролю виключається!

Учитель має право: відмовити у виконанні роботи дистанційно і запросити на очну зустріч; дати більше одного завдання (але не більше 3-х на 2 тижні);

самостійно визначити тему завдання; поставити он-лайн запитання за темою; дати додаткові завдання.

Під час листування з учителем необхідно дотримуватися правил грамотності (безграмотні повідомлення ризикують залишитися без відповіді!) і правил субординації (звернення учня до вчителя: вітання, ПІБ учителя без скорочення, далі текст повідомлення). Якщо вчитель не відповів на Ваше повідомлення протягом тижня, допускається ввічливе нагадування про те, що Ви зацікавлені в його відповіді.

Документи до кейсу:

Список можливих тем на вибір.

Правила ділового спілкування (додаються тільки в тому випадку, якщо учні їх не притримуються).

Лист-пам'ятка з умовами кейса.

Кейс № 3

Мета: Формування здатності працювати в великих і малих групах, визнавати і виконувати власну роль в роботі групи і виконувати її, співпрацювати з однолітками і людьми старшого віку для досягнення поставленої мети, вести ділове електронне листування з різними адресатами з метою отримання інформації, необхідної для вирішення завдання.

Завдання для модератора кейса:

- визначити вид діяльності;
- ініціювати мотивацію в учнів;
- сформулювати спільні правила роботи з кейсом;
- спостерігати за роботою учнів;
- аналізувати результати сформованості компетенцій.

Завдання для учасників кейса:

- зареєструватися на сайті «ВКонтакте» і вступити в групу класу;
- регулярно перевіряти новини і обговорення в групі;
- брати активну участь в обговоренні нових тем, створених на сторінці групи;

- брати участь в опитуваннях і голосуваннях, висловлювати власну думку з конкретних питань;
- своєчасно повідомляти на сторінці групи про нову інформацію, яка може бути цікава або необхідна іншим учасникам групи.

У соціальній мережі «ВКонтакте» існує сторінка нашого класу, де щотижня, а іноді і щодня оновлюються новини і завантажуються нові фотографії. Група буде закритою для сторонніх очей, брати участь у цій групі можуть лише учні цього класу, їх батьки, класний керівник. Запити на вступ до групи інших вчителів, учнів інших класів або адміністрації школи обговорюється всім колективом учнів окремо.

Група створена для того, щоб оперативно реагувати на інформацію щодо результативності освітнього процесу, обговорювати цікаві ідеї, конкурси, години спілкування або плани на нові поїздки і екскурсії. Кожний з учасників групи має право запропонувати нову тему, опитування або новину з можливістю коментування всіма учасниками групи. Усе буде зафіксовано, і у кожного буде час подумати над новим для нього рішенням. Думка і ідеї кожного — дуже важливі! Якщо Ви активні, у Вас є що сказати іншим і Світу, то не соромтеся проявити свій таланти до творчості!

Участь в даній групі є добровільною.

Документи до кейсу: посилання на групу на сайті «ВКонтакте»